

УДК 342.54

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.27>

САХНІЙ А.В.

**УДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК****IMPROVING THE REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK
FOR SOCIAL PROTECTION OF FEMALE SERVICEWOMEN**

Метою статті є дослідити особливості соціального захисту військовослужбовців-жінок, встановити можливість та необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання з метою посилення захисту прав, гарантій та свобод військовослужбовців незалежно від статі. У статті розглядаються особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців, оскільки специфіка вказаної професії пов'язана з численною кількістю ризиків та обмежень. Встановлено наявність особливостей адміністративно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців-жінок, що встановлені з метою охорони праці жінок та забезпечення прав на материнство, а також охорони дитинства. З'ясовано, що нормативно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців-жінок охоплює різногалузеве законодавство, не зважаючи на спеціальний правовий статус військовослужбовця. Виявлено, наявність суперечливих положень в законодавстві, які транслюють нерівномірність прав та можливостей жінок у порівнянні з чоловіками, наслідком чого є й нерівномірність соціального захисту військовослужбовців залежно від статі. Зазначено про необхідність внесення змін в Конституцію України, законодавство з оборонного планування, а також спеціальне законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Запропоновані зміни зумовлені наявністю норм, що дискримінують реалізацію певних прав, зокрема, пов'язаних з батьківством, а також недосконалою технічною юридичного письма законодавства. Відмічено позитивні зміни законодавства в частині соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а також впровадження гендерно орієнтовного підходу під час внесення відповідних змін. Зроблено висновок про те, що надання осолених соціальних гарантій військовослужбовцям-жінкам мають бути надані у період вагітності та післяпологовий період, тоді як інші соціальні гарантії, пов'язані з охороною дитинства, батьки-військовослужбовці можуть реалізувати незалежно від статі, домовившись між собою.

Ключові слова: соціальний захист, військовослужбовці-жінки, нормативно-правове забезпечення, гендерна рівність, військова служба.

The purpose of the article is to investigate the features of social protection of female servicemen, to establish the possibility and necessity of improving legal regulation in order to strengthen the protection of the rights, guarantees and freedoms of servicemen regardless of gender. The article examines the peculiarities of regulatory and legal support for social protection of servicewomen, since the specifics of this profession are associated with a large number of risks and limitations. The author establishes that there are specific features of administrative and legal support for social protection of female servicewomen which are established with a view to protecting women's labor and ensuring their rights to maternity and child protection. It is found that the legal regulation of social protection of female servicewomen covers diverse legislation, despite the special legal status of servicewomen. The author reveals the existence of contradictory provisions in the legislation which reflect the unequal rights and opportunities of women compared to

men, and this results in unequal social protection of servicewomen depending on their gender. The author points out the need to amend the Constitution of Ukraine, legislation on defense planning, as well as special legislation on social protection of servicemen and their families. The proposed changes are due to the existence of norms that discriminate against the exercise of certain rights, in particular, those related to parenthood, as well as imperfect legal writing techniques. The author notes positive changes in legislation in terms of social and legal protection of servicemen and their families, as well as the introduction of a gender-oriented approach when making relevant changes. It is concluded that special social guarantees should be provided to female servicewomen during pregnancy and the postpartum period, while other social guarantees related to child protection can be realized by military parents regardless of gender, by agreement between them.

Key words: *social protection, female servicewomen, regulatory support, gender equality, military service.*

Постановка проблеми. Високий рівень соціального і правового захисту військовослужбовців сприяє залученню до військової служби кращих представників населення і суттєво впливає на рівень професіоналізму військовослужбовців. Від цього, в свою чергу, залежить забезпечення безпеки та оборони України. Специфіка професії військовослужбовця зумовлена ризиками, який він несе не лише для власного здоров'я, життя, а й членів його сім'ї. Крім того, під час проходження служби військовим доводиться стикатись з численними обмеженнями, як от: вільно пересуватись, займатись власним бізнесом, ненормований робочий день, заборона звільнення з займаної посади під час дії правового режиму воєнного стану, обмеження відпусток тощо. Цей перелік не вичерпний. Відповідно держава повинна забезпечити свого роду компенсацію за такі умови служби та ризики, які пов'язані з особливостями проходження військової служби та створити умови, що дозволять поєднати військову службу з особистим життям. У зв'язку з цим доречно говорити про гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців, належний рівень яких є гарним стимулом і мотивацією проходити військову службу зразково, постійно працювати над вдосконаленням своїх професійних якостей, що забезпечить формування високопрофесійного кадрового корпусу.

Події, що розпочались у 2014 році та суттєво загострились у 2022 році, спонукають жінок відстоювати суверенність, незалежність та цілісність території не лише на цивільних позиціях, а й активно долучатись до військової служби у складі сил оборони. Ураховуючи наведене, слід звернути увагу на особливості соціального та правового захисту військовослужбовиць. В першу чергу це пов'язано з захистом права на материнство, охороною дитинства, адже жінці вкрай важливо знайти баланс та мати можливість поєднувати військову службу з реалізацією вказаних природних прав.

Практика підтверджує, що вже маючи позитивні напрацювання з вдосконалення адміністративно-правового забезпечення, військовослужбовцю-жінці під час проходження військової служби доводиться стикатись з труднощами, які пов'язані з недосконалістю нормативно-правової бази. Це зумовлено, на нашу думку, в тому числі, недосконалим декларуванням принципу гендерної рівності на конституційному рівні, в законодавчих актах з оборонного планування та в окремих нормативно-правових. Слід відмітити й те, що ряд гарантій, що надається військовослужбовцям є відміним залежно від статі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальнотеоретичні засади та особливості проходження військової служби жінками, а також аналіз проблем гендерної політики в Збройних Силах України (ЗСУ), Національній Гвардії України (НГУ) та інших військових формуваннях неодноразово були предметом дослідження вітчизняних вчених, серед яких: Т. Азаренко, Л. Борисова, А. Буличев, Н. Буличева, Н. Вавілова, О. Грущенко, Ю. Калагін, Н. Камінська, Н. Клименко, А. Ключко, Л. Кринець, С. Салкуцан, Т. Спіріна, О. Царенко, С. Царенко, С. Чернявський, Н. Юр'єва та інші. Переважна більшість робіт присвячена власне декларуванню на законодавчому рівні гендерної політики, виявлення проблемних питань становлення гендерного паритету під час проходження військової служби, ролі жінки в силах оборони, особливостей її правового статусу тощо.

Проблемні питання соціального захисту військовослужбовців вивчали: В. Алещенко, А. Бейкун, С. Ветлінський, Р. Гринько, О. Кривенко, Ю. Кривенко, А. Мота, В. Пашинський, О. Письменна.

У роботі І. Автушенко досліджено особливості служби жінок в армії, їх фаховий рівень та спеціальності, які вони можуть обіймати. Проаналізовано особливості скорочення військовослужбовців-жінок в процесі реформування ЗСУ. Висвітлено проблеми, з якими стикаються жінки під час проходження військової служби та шляхи їх розв'язання. Запропоновано прийняття єдиного закону або окремого розділу про правовий статус військовослужбовців-жінок до статутів ЗСУ чи до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», де у зведеному вигляді були б представлені їх права, свободи та обов'язки [1].

Розглядаючи нормативно-правові аспекти соціального захисту жінок-військовослужбовців А. Войтовська вказала, що проблемою проходження служби військовослужбовцями-жінками є недосконалість правового врегулювання військовослужбовчих відносин за участі жінок, оскільки їх служба регулюється не тільки військовим законодавством, а й іншими галузями права про пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Також вказує, що стройові командири, керівники будь-якого рангу також мають забезпечувати соціальну захищеність підпорядкованим їм військовослужбовцям і їхнім сім'ям [2].

Дослідження вказаних вище вчених мають велике теоретичне та практичне значення. Їх особливістю є те, що напрацювання можуть бути використанні під час удосконалення нормативно-правової бази та їх систематизації. Разом з тим недостатньо уваги приділено аналізу нормативно-правовим актах вищої юридичної сили, законодавству з оборонного планування, яке теж має гарантує належний рівень соціального захисту військовослужбовців, а також можливості внесення змін до них. Також є потреба у порівнянні наданих гарантій військовослужбовців (чоловіків та жінок), з урахуванням оновленого законодавства. Крім того, не встановлено наявності відмінностей соціального захисту військовослужбовців залежно від статі.

На нашу думку, з'ясування цих питань дозволить виявити існуючі прогалини не лише в нормативно-правовому регулюванні, а й допоможе забезпечити соціальний захист на рівень вище вже існуючої системи соціального захисту. Мотиваційна складова, особливо під час дії правового режиму воєнного стану, відіграє велике значення для комплектування сил оборони. Ураховуючи позитивну динаміку збільшення кількості жінок в армії, слід подбати про умови проходження військової служби, які дозволять поєднувати службу з сімейними обов'язками.

Мета статті – на підставі аналізу чинних положень законодавства дослідити особливості соціального захисту військовослужбовців-жінок, встановити можливість та необхідність удосконалення нормативно-правового регулювання з метою посилення захисту прав, гарантій та свобод військовослужбовців незалежно від статі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку С. Ветлінського, сучасне забезпечення соціального захисту військовослужбовців – це цілеспрямована системна діяльність держави і громадянського суспільства щодо забезпечення дієвості нормативно-правових актів, якими встановлені відповідні пільги, гарантії та компенсації військовослужбовцям у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби [3, с. 198].

С. Андрейчук, О. Морушко, М. Гасяк пропонують розглядати соціальний захист військовослужбовців як діяльність держави у сфері соціальної політики, яка спрямована на забезпечення гідного рівня життя для військовослужбовців і членів їхніх сімей. Сюди також входять підтримка та відновлення їхнього морального та фізичного стану [4, с. 76].

Соціальним захистом військовослужбовців – це діяльність (функція) держави, спрямовану на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [5, ст. 1].

Система нормативно-правового регулювання забезпечення соціального та матеріального забезпечення військовослужбовців складається з нормативно-правових актів різної юридичної сили. Слід зазначити, що на конституційному рівні чітко передбачено обов'язок держави забезпечити соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей [6, ст. 17].

Конституційний Суд України неодноразово вказував, що «визначений законами України відповідно до положень статті 17 Конституції України комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту військовослужбовців <...>

зумовлений не їх непрацездатністю або відсутністю достатніх засобів для існування (стаття 46 Конституції України), а особливістю професійних обов'язків, пов'язаних з ризиком для життя та здоров'я, певним обмеженням конституційних прав і свобод, у тому числі права заробляти матеріальні блага для забезпечення собі і своїй сім'ї рівня життя, вищого за прожитковий мінімум»; «соціальні гарантії військовослужбовців» <...> впливають з характеру покладених на них службових обов'язків у зв'язку з виконанням ними державних функцій»; «норми-принципи частини п'ятої статті 17 Конституції України щодо забезпечення державою соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є пріоритетними та мають безумовний характер» [7].

Соціальний захист військовослужбовців є однією з важливих функцій держави, яка є пріоритетною та безумовною. Завданням соціального захисту є здійснення компенсації за особливий характер виконуваних завдань, обмежень, з якими стикаються військовослужбовці та втрати, які вони несуть. Також вважаємо, що соціальний захист виконує мотиваційну та превентивну функції щодо мінімізації негативного впливу на військових, вчинення ними корупційних діянь, що може зашкодити національній безпеці та обороні.

З урахуванням того, що військовослужбовці-жінки широко представлені в складі військових формувань, слід звернути увагу на особливості соціального захисту забезпечення військовослужбовців-жінок, що, в першу чергу, пов'язано з захистом прав на материнство та охороною дитинства. З точки зору забезпечення соціального захисту військовослужбовців, військовослужбовці-жінки є особливою категорією. При цьому жінки потребують особливого захисту під час проходження військової служби не лише у період вагітності, а й після, оскільки новонароджена дитина потребує особливого догляду, а жіночий організм – відновлення.

Система чинного законодавства, спрямованого на захист прав матері та дитинства складається з нормативно-правових актів різного ступеню юридичної сили, а також характеризується специфічним механізмом реалізації та впливу на його учасників.

Гарантуючи громадянам рівні конституційні права і свободи та рівність перед законом, Конституція України, гарантуючи рівність конституційних прав і свобод громадян, передбачає: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.» [6, ст. 24].

Аналіз змісту вказаної статті демонструє розуміння на найвищому рівні законотворчості необхідності інтегрування концепції гендерної рівності, наслідком чого є її декларування. Все це свідчить про наявність ознак демократичної, правової та соціальної держави.

Одночасно зміст цієї статті, особливо частини другої, містить в собі доволі суперечливі положення, які траншують нерівномірність прав та можливостей жінок у порівнянні з чоловіками, наслідком чого є й нерівномірність соціального захисту військовослужбовців залежно від статі. Так вказуючи про рівність можливостей у сфері різних видів діяльності законодавець виокремлює: громадсько-політичну і культурну. А як бути з іншими видами діяльності? Як от господарська, військова тощо.

Ураховуючи наведене вважаємо, що формулювання в частині другій статті 24 Конституції України замість «...наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї;...» більш вдалим буде вказати «...наданням рівних можливостей кожній людині у всіх сферах діяльності суспільного життя...».

Крім того, забезпечення гендерної рівності відіграє важливу роль у регулюванні охорони інститутів батьківства та материнства. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою [6, ст.51]. Право на материнство та батьківство є невід'ємними природними правами кожного, а чинне законодавство гарантує рівні права та обов'язки матері і батька, незалежно від того чи перебувають вони між собою у шлюбі. Отже, і батько, і мати можуть в однаковому обсязі реалізовувати вказати права.

У той же час вбачаємо, що просуюючи ідею гендерної рівності в Конституції України вказано про «створення умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства, включаючи надання

оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям». Якщо з надання пільг для вагітних все зрозуміло, оскільки зумовлено особливостями репродуктивної функції, то з іншим можна посперечатись. Ураховуючи наведене вважаємо доповнити вказану частину статті викласти в наступній редакції: «створення умов, які дають можливість поєднувати працю з материнством та батьківством; правовий захист, матеріальна і моральна підтримка материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям (або батьку дитини у разі досягнення згоди між батьками, крім відпусток та пільг, пов'язаних з вагітністю)».

Крім того, як зазначає Міжнародний центр перспективних досліджень, за результатами дослідження питання гендерної рівності в конституційному законодавстві, зазначає, що положення статті 24 Конституції України порушують принцип гендерної рівності і такий підхід є характерною ілюстрацією формального розуміння принципу гендерної рівності. Передбачене ст. 24 Основного Закону встановлення пенсійних пільг з метою охорони праці і захисту здоров'я жінок є дискримінаційним стосовно чоловіків, адже стан здоров'я має однакове значення для людини незалежно від статі [8, ст. 5].

Таким чином, існуючі прогалини, про які вказали, гальмують інтеграцію принципу гендерної рівності та призводить до неоднозначного тлумачення її норм, що в подальшому відображається в галузевому законодавстві. Як наслідок, розрізнений підхід в сфері соціального захисту військовослужбовців, особливо тих гарантій, що пов'язані з захистом материнства та батьківства.

На наш погляд досліджуючи питання соціального захисту військовослужбовців слід звернути увагу не лише на спеціальний нормативно-правовий акт, який визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а й приділити увагу законодавству з оборонного планування.

Ще до розгорнення активних бойових дій на території України, у Стратегії воєнної безпеки затверджено, що громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави [9]. У свою чергу, слушно зазначили, В. Мозольов, І. Салій, що в стратегічних документах України державного рівня з питань національної оборони, ставляться амбітні цілі щодо забезпечення престижності і привабливості військової служби за рахунок створення належних правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов для військовослужбовців, членів їх сімей та осіб, звільнених з військової служби. Разом з тим національної соціальної політики не сформовано, про що свідчить не включення соціальної сфери до Стратегії національної безпеки [10, с. 110].

Тож на нашу думку, не лише ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», як слушно зазначають більшість науковців потребує вдосконалення в частині виокремлення окремого розділу щодо захисту прав, свобод та гарантій військовослужбовців-жінок, а й окремі нормативно-правові акти оборонного планування з огляду на визнання громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві найбільш цінним оборонним капіталом держави.

На підтвердження цього вважаємо слушними та доречними висновки П. Богущого про те, що вирішальним у питанні соціального захисту військовослужбовців є певна система правових та соціальних гарантій реалізації їхніх прав і свобод відповідно до особливого виду службової діяльності, якою є військова служба, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі, що визначається високою соціальною оцінкою статусу військовослужбовця, якісним рівнем військових правовідносин і виконанням військового обов'язку щодо захисту Вітчизни [11, с. 68-69].

Слід відмітити й позитивні зміни спеціального законодавства в частині соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей все ж зазнало змін. З початку повномасштабного наступу РФ лише до ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [5] сім разів вносили зміни. Частина цих змін прийнята з метою усунення дискримінаційних ознак під час проходження військової служб жінками та чоловіками, захисту материнства/ батьківства та охорони дитинства. Зокрема: відпустка по догляду за дитиною до досягнення дитиною трирічного віку (якщо дитина потребує домашнього догляду – шестирічного віку) може бути надана й батьку дитини, якщо обоє батьків є військовослужбовцями.

Проте не до всіх положень застосовано гендерно-орієнтований підхід. Деякі з них приховують в собі ознаки гендерного дисбалансу, що негативно впливає на всю систему соціального захисту військовослужбовців.

Розділ II ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає права військовослужбовців та складається з 21 статті, метою яких є: забезпечення

громадянських прав і свобод, прав на свободу світогляду і віросповідання; недоторканність; реалізація законних прав, що пов'язані власне з проходженням військової служби; надання різного роду відпусток; речове, продовольче, грошове, медичне забезпечення та охорона здоров'я та інше.

У процесі проходження військової служби надані військовослужбовцям права реалізуються в різному обсязі залежно від їх військового звання, посади, виду військ, в якому проходить військову службу, тощо. В свою чергу обсяг соціальних гарантій в окремих випадках може залежати від наявності утриманців, набуття певного соціального статусу та навіть від статті військовослужбовця. При цьому надання певних соціальних гарантій жінкам за загальним правилом запроваджено не в супереч гендерній рівності, а навпаки. Слушно з цього приводу зазначають М. Чеховська та О. Кирилюк, вважаючи, що гендерна рівність в системі охорони праці – це комплекс заходів із правового, організаційного, технічного та соціально-економічного забезпечення процесу охорони праці на підприємствах, в організаціях та установах, що здійснюються за умов забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності [12, с. 353].

Визначаючи основні права військовослужбовця, пов'язані з проходженням військової служби законодавець визначає, що військовослужбовці можуть залучатись до участі у ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та в інших випадках лише за рішенням Верховної Ради України [5, ст. 8]. Виконання такого роду робіт можуть бути пов'язані з необхідністю їх виконання в особливо небезпечних та шкідливих для здоров'я умовах, застосування фізичної сили для піднімання вантажу тощо.

Одночасно законодавство з охорони праці передбачає захист жінок з метою охорони здоров'я. Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей. Існують й особливості щодо регулювання праці вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину [13, ст. 20].

Не зважаючи на наведене приписи статті 8 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не містить жодної вказівки щодо необхідності врахування особливостей охорони праці військовослужбовців жінок у разі залучення їх до участі у ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха тощо. На нашу думку частину першу статті 8 вказаного закону після слів «...лише за рішенням Верховної Ради України.» слід доповнити таким реченням: «Залучення військовослужбовців-жінок до вказаних робіт відбувається з дотриманням законодавства про охорону праці жінок, охорони материнства та дитинства».

А от, наприклад, регламентуючи право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу, законодавець вже чітко передбачає «Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства.» [5, ст. 11].

На нашу думку така норма є гарантом гендерної рівності та соціальної захищеності протягом всього періоду проходження військової служби, проте вона прописана в статті, що має на меті задекларувати право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу, тоді як так гарантії надаються не лише під час забезпечення цього права. Допускаємо, що така структура побудови ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» свідчить про нелогічну побудову нормативно-правового акта.

Однією з основних вимог до письмового викладу нормативно-правових актів є логічна послідовність викладення, взаємозв'язок нормативних приписів, що містяться в нормативно-правових актах. Висока якість юридичного письма здатна забезпечити належну якість та ефективність усього законодавчого масиву, що, безумовно, сприятиме адекватному впливу законодавства на політичні, економічні та соціальні відносини в державі [14, с. 13, 14].

Техніка юридичного письма в ЗУ «Про соціальний і правовий захист в військовослужбовців та членів їх сімей» потребує вдосконалення, а тому вважаємо, що Розділ 1 цього закону слід доповнити. Наприклад статтю 12 у редакції «Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації.» доповнити

окремим абзацом «Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. В окремих випадках ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей).» Відповідно виключити останній з частини п'ятої статті 11 ЗУ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Наведене надасть нормативно-правовому акту ознак структурованості, логічності, ясності, що матиме наслідком ефективне та правильне застосування його приписів. Також дозволить не дублювати одне й те саме положення (або подібне за змістом) в інших статтях в межах одного закону.

Вважаємо, що окремо слід зупинитись на окремих соціальних гарантіях військовослужбовців-жінок, які пов'язані з охороною материнства та дитинства.

Охорона дитинства в Україні визначається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлюються основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини, у зв'язку з чим прийнято спеціальний Закон України «Про охорону дитинства» [15]. З метою забезпечення права дитини на життя та охорону здоров'я держава вживає заходи з метою надання матерям гарантій щодо охорони їх здоров'я, як у допологовий, так і післяпологовий періоди.

Чинне національне законодавство не містить спеціального закону, прийнятого з метою забезпечення реалізації прав та гарантій, пов'язаних з материнством, встановлення спеціальних заходів щодо охорони їх здоров'я, основних положень поєднання материнства з професійною діяльністю. Так само і не містить чинне законодавство поняття «материнство», «охорона материнства».

Право на особливу охорону материнства гарантовано на міжнародному рівні. Члени Ради Європи підписали Хартію, ратифіковану Україною, з метою сприяння соціальному прогресу шляхом збереження та подальшого здійснення прав людини та основних свобод, визнали, що працюючі жінки у разі материнства мають право на особливий захист [16].

Крім того, Україною було ратифіковано Конвенцію про охорону материнства (переглянута у 1952 році) № 103 [17], яка застосовується як до жінок, зайнятих на промислових підприємствах, так і до жінок, зайнятих на непромислових та сільськогосподарських роботах, зокрема надомниць. Деталізуючи перелік сфер діяльності, до яких може бути застосована вказана конвенція, не зазначається чи охоплюється в розумінні цих норм проходження військової служби. У той же час передбачено, що у випадку виникнення сумнівів щодо розповсюдження дії конвенції до певного виду робіт чи установ, вказане питання вирішується компетентним органом за наслідками відповідної консультації з представницьким органом працівників і роботодавців такої організації.

Станом на сьогодні так і не вирішено у порядку, встановлено Конвенцією, розповсюдження дії Конвенції щодо охорони материнства під час проходження військової служби жінками. Одночасно відсутні підстави вважати, що її норми не розповсюджуються на вказані правовідносини.

Не зважаючи на те, що відпустки військовослужбовцям надаються на підставі та у порядку, визначеному спеціальним законом, соціальні відпустки надаються відповідно до Закону України «Про відпустки» [18]. Відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також для догляду до досягнення дитиною трьох річного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, – тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку.

Спеціальним законодавством встановлюються особливості та порядок надання відпусток, зокрема в особливий період з моменту оголошення мобілізації та під час дії воєнного стану, коли за загальним правилом відпустки не надаються, крім відпусток за сімейними обставинами та інших поважних причин.

Разом з тим військовослужбовцям-жінкам надаються відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами; відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та в разі якщо дитина потребує домашнього догляду – тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку (якщо обоє батьків є військовослужбовцями, – одному з них за їх рішенням) [5, ст. 10-1].

Військовослужбовці-жінки користуються певними привілеями під час складення графіку відпусток, під час складання якого повинно бути враховано надання відпусток у зручний час для: військовослужбовців-жінок, які мають двох або більше дітей до 15 років або дитину-інваліда; військовослужбовців-жінок перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї; військовослужбовців, які є самотніми матерями (батьками) та які виховують дитину без батька (матері) [19, п. 8.8].

Військовослужбовцю-жінці, яка має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, самотній матері, батькові, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в закладі охорони здоров'я), а також особі, яка взяла дитину під опіку, надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів [19, п. 8.6].

З метою охорони прав на материнства, чинне законодавство вагітним військовослужбовцям-жінкам за їх клопотанням відповідно до медичного висновку, дозволяє клопотати про призначення на рівнозначні чи нижчі посади, де менший обсяг роботи, а також військовослужбовцям-жінкам, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням у разі неможливості виконання ними обов'язків на займаних посадах [20, п. 82].

Якщо порівняти з соціальними гарантіями, які надає держава з метою захисту прав на батьківство, вбачається, що військовослужбовець чоловік позбавлений права бути призначеним на рівнозначну посаду чи нижчу посаду за відсутності рівнозначної, якщо має дитину віком до трьох років.

За таких обставин пропонуємо внести зміни в підпункти 2, 3 пункту 82 Положення про проходження військової служби в Збройних Силах України та замінити слова: «військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років» замінити на: «військовослужбовців, які мають дітей віком до трьох років». При цьому, слід передбачити й те, що вказане право надається лише одному з батьків за їх спільним рішенням.

Чинним законодавством не допускається направлення у відрядження військовослужбовців-жінок вагітних та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди [20, п. 145]. Військовослужбовець чоловік, який має малолітніх дітей таким правом не наділений.

Право належного захисту прав на материнства та охорону дитинства гарантується й під час оголошення мобілізації та настання особливого періоду. Так командирами не можуть бути відкликані та зобов'язані негайно повернутись до місць роботи військовослужбовці-жінки, які перебувають у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (шестирічного віку – за медичними показаннями [род 1, п. 252].

Після розгортання повномасштабної війни російською федерацією проти України, наказом Міністерства оборони України [16] затверджено норму, якою у зв'язку з настанням особливого періоду, військовослужбовцям-жінкам, які мають дитину (дітей) віком до 18 років за наявності їх бажання надано право припинити (розірвати) контракт про проходження військової служби.

На нашу думку такі зміни обумовлені в більшій мірі необхідністю першочергового здійснення захисту дітей, оскільки дитина в силу своєї фізичної та розумової незрілості не здатна самотійно про себе піклуватись. Після початку повномасштабної війни переважна більшість матерів вживала заходи з метою порятунку дітей та вивезення їх у більш безпечніші, на їх думку, місця. У випадку, якщо жінки, що обіймають цивільні посади, мають право на припинення трудових відносин, військовослужбовці-жінки ж навпаки не могли припинити проходження військової служби до внесення відповідних змін під час дії правового режиму воєнного стану.

В силу того, що лише військовослужбовці-жінки можуть користуватись певними пільгами, військовослужбовці чоловіки позбавлені права реалізувати своє право на батьківство та здійснення догляду за дитиною в разі її хвороби, а також отримання відповідних виплат допомоги (не поширюється у випадку смерті матері, позбавлення її батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей). Військовослужбовці-жінки натомість мають пільги, що надаються у зв'язку з хворобою дитини [21, ст. 64].

Переважна більшість вказаних відмінностей пов'язана власне з необхідністю охорони праці жінок материнства та якнайкращого забезпечення інтересів дитини. Тож вбачати ознаки лагетної дискримінаційності норм за таких обставин не доводиться. Разом з тим, надаючи соціальні гарантії матерям та батькам з числа військовослужбовців слід ураховувати, що кожен з них мав би право скористатись такими (за виключенням гарантій, пов'язаних з пологами та післяпологового періоду).

Висновки. З огляду на те, що саме Конституція України є гарантом забезпечення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, чому присвячено окремий Розділ II, положення якого не переглядалися з 1996 року, удосконалення законодавства щодо соціального захисту та гарантій дотримання принципу гендерної рівності, в тому числі у військовій сфері, слід починати саме з неї. Необхідністю є й закріплення соціальної політики в стратегічних документах України з національної безпеки та оборонного планування, оскільки саме вони визначають основні напрями державної політики. Особливості адміністративно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців-жінок пов'язані з необхідністю здійснення охорони праці жінок, а також забезпечення реалізації їх прав на материнство, а також охорони дитинства. Разом з тим, здійснюючи захист материнства, не слід залишати осторонь й права військовослужбовців, пов'язані з батьківством та охороною дитинства.

Список використаних джерел:

1. Автушенко І. Б. Забезпечення соціального-правового захисту військовослужбовців-жінок Збройних Сил України (1991-2011 рр.) Наукові записки: Серія «Історія». Тернопіль. 2016. Вип. 1, ч. 1. С. 87-91.
2. Войтовська А. І. Нормативно-правові аспекти соціального захисту військовослужбовців-жінок: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Умань, 11 жовтня 2019 р.) / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2019. С. 22-25.
3. Ветлінський С. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції: стаття. *Наук. Період. Вид. Ефективність державного управління*. 2016 р., Вип. 4 (49). Ч. 1. Ст. 198-205.
4. Андрейчук С. К., Морушко О. О., Гасяк М. С. Стан пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2021 р. т. 31. № 2. С. 75-80.
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Стаття 190.
6. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Голос України*. № 128.
7. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців): рішення Конституційного Суду України від 06.04.2022 р. № 1-р (П)/2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 05.02.2023).
8. Питання гендерної рівності в конституційному процесі. Міжнародний центр перспективних досліджень. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/pitannya_genderno_r_vnost_v_konstituc_ynomu_procen_.pdf (дата звернення: 18.01.2023.).
9. Стратегія воєнної безпеки: указ президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 05.02.2023).
10. Мозольов В. Є., Салій І. Ю. Соціальне забезпечення військовослужбовців Збройних сил України в умовах збройної агресії російської федерації: стаття / *Вісник Національного університету оборони України*. Київ. Вип. № 5 (69). 2022. Ст. 110-114.
11. Богуцький П. П. Захист прав військовослужбовців у системі правового забезпечення національної безпеки: матеріали I –ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 року). Вінниця, 2022. Ст. 68-72.
12. Чеховська М. М., Кирилук О. С. Гендерна рівність в системі охорони праці в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2021. 382 с.
13. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Стаття 668.
14. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2012. 19 с.
15. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001 р., № 30, Стаття 142.
16. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. Стор. 2096.

17. Конвенція про охорону материнства (переглянута у 1952 році) № 103: Міжнародний документ Міжнародної організації праці від 28.06.1952 р. № 103. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122#Text (дата звернення: 05.02.2023.).

18. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997 р., № 2. Стаття 4.

19. Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 10.04.2009 р. № 170. Офіційний вісник України. 2009 р. № 38., Стор. 23. Стаття 1284.

20. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: указ Президента України від 10.12.2008 № 1153. Урядовий кур'єр. № 237.

21. Про основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 4. Стаття 15.

УДК 342.72

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.28>

СОКОЛЕНКО О.Л.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

SOME LEGAL ASPECTS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE JUSTICE IN UKRAINE

У статті розкрито деякі напрями удосконалення адміністративного судочинства в Україні. Доведено, що напрямками удосконалення організації адміністративного судочинства в Україні полягає в приведення вітчизняного законодавства згідно норм Європейських міжнародно-правових актів; покращення судочинства щодо розмежування адміністративної, господарської чи цивільної юрисдикції; удосконалення правових категорій в КАСУ та інших нормативних актів з метою вироблення чітких єдиних критеріїв; покращення матеріально-технічного забезпечення судів тощо.

З метою продовження євроінтеграційних процесів в сфері адміністративного судочинства, варто звернути значну увагу на вдосконалення нормативної бази, на якій ґрунтується діяльність адміністративного суду: удосконалення норм матеріального права, зокрема Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; удосконалення норм процесуального права: більш чітке та детальне врегулювання права на справедливий суд у КАС України; закріплення нормативних дефініцій як самого базового поняття «принципи адміністративного судочинства», так і нормативних дефініцій (а не лише їх змісту) тих принципів, які вже закріплені у КАС України, і яких поки не вистачає; запровадження дієвого механізму «Електронний суд».

Зроблено висновок, що наразі дискусія про «широке» та «вузьке» (лише нормативно закріплені) розуміння принципів ще триває, нормативне закріплення принципів є важливим. Обидві складові блоку мають враховувати принцип науковості у нормотворчій діяльності; удосконалення інституту відводів, закріпивши положен-